

Serbo-Croat Relations: Political Cooperation and National Minorities – Hrvatsko-srpski odnosi: politička saradnja i nacionalne manjine, ur. Darko Gavrilović, Institute for Historical Justice and Reconciliation (Salzburg) – Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje (Novi Sad) – Fakultet za evropske pravno-političke studije (Sremska Kamenica) – Dijalog (Zagreb), Sremska Kamenica 2009., 153 str.

Hrvatsko-srpski odnosi predstavljaju iznimno složen društveni fenomen koji se odvijao u više područja društvenoga života između Hrvata i Srba tijekom povijesti i danas, to jest hrvatskog i srpskog naroda te njihovih institucija, u kojemu je sudjelovao veliki broj aktera s različitim ne samo ulogama i funkcijama, nego i specifičnim težinama i značajem. Kada govorimo o područjima društvenoga života, navest ćemo one dijelove koji imaju najveću važnost: dijelovi državne vlasti, politika, kultura u svim segmentima – od znanosti preko umjetnosti pa do popularne kulture – gospodarstvo, religija, sport... Narav pak odnosa između Hrvata i Srba nije uvijek imala pozitivnu konotaciju – znalo je biti razdoblja u povijesti koje su karakterizirale ne samo napetosti, nego i otvoreni sukobi, koji su kulminirali činjenjem zločina. Premda složeni, značajni i dugotrajni, hrvatsko-srpski odnosi nisu bili čest predmet znanstvenoga reflektiranja, što za posljedicu ima izostanak njihove cjelovite obrade i postojanje određenih nesuglasja, prije svega u ocjeni naravi i značaja.

U tome kontekstu hvalevrijedni su napori organizatora međunarodnog znanstvenog skupa, riječ je o trima nevladinim organizacijama iz Austrije, Srbije i Hrvatske i jednom fakultetu iz Srbije, na planu usustavljanja tematiziranja hrvatsko-srpskih odnosa. Inače, održavanje skupa podržali su grad Novi Sad, grad Obrovac, Sekretarijat za izbeglice Srbije, Ministarstvo za dijasporu Republike Srbije, Srpsko narodno vijeće iz Hrvatske i Balkan fond. Najavljena kao stalna tema njihova nastojanja u području znanstvenog elaboriranja hrvatsko-srpskih odnosa, oni su na II. međunarodnom znanstvenom skupu odlučili pozornost posvetiti pitanju političke suradnje Hrvata i Srba te položaju nacionalnih manjina – hrvatske u Srbiji i srpske u Hrvatskoj. Naime, u Golubiću, kraj Obrovca, krajem kolovoza 2009. godine četiri gore navedena organizatora priredila su drugi put međunarodni znanstveni skup na, iz rakursa suvremenosti, i više nego aktualnu temu – “Hrvatsko-srpski odnosi: politička suradnja i nacionalne manjine” – na kojemu je sudjelovalo desetak znanstvenika iz Hrvatske i Srbije, među kojima nije bilo, ističemo na početku, znanstvenika hrvatske nacionalnosti iz Srbije koji su do sada očitovali svoj znanstveni interes za naslovom određenu problematiku, što će za ishod imati podzastupljenost te površnost i netočnosti u napisima o njima. Istina, kao gosti su prisustvovali predstavnici relevantnih političkih stranaka Hrvata iz Vojvodine (Petar Kuntić i Duje Runje, predsjednik i dopredsjednik Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini) i Srba iz Hrvatske (Vojislav Stanimirović i Milorad Pupovac, predsjednik i dopredsjednik Samostalne demokratske srpske stranke), no oni nisu sudjelovali kao izlagači u znanstvenome dijelu skupa.

Iznijeta su izlaganja objavljena na hrvatskom, srpskom i engleskom jeziku iste godine u Srijemskoj Kamenici u obliku samostalne publikacije. Objavljeni tekstovi pripadaju različitim znanstvenim disciplinama – povijesti, pravu, sociologiji, kulturologiji te mediologiji, a karakterizira ih još i tematska raznolikost, obim tematskog obuhvata te znanstvena relevantnost i pouzdanost. Trinaest radova u zborniku podijeljeno je u

dvije tematske skupine: prvi, veći dio nosi naslov "Politički odnosi", a drugi "Hrvati u Srbiji – Srbi u Hrvatskoj". Na kraju je objavljen i "Zaključak" sa skupa.

Zbornik otvara prilog povjesničara i direktora Centra za istoriju, demokratiju i pomirenje prof. dr. Darka Gavrilovića "Svetozar Pribićević i srpsko-hrvatska saradnja 1897. do 1905. godine" (str. 9.–19.). U njemu autor donosi prikaz povijesti političkog djelovanja zacijelo najvažnijeg političkog vođe Srba u Hrvatskoj do osnutka Hrvatsko-srpske koalicije u prosincu 1905., što je bio prvi primjer stranačke koalicije Hrvata i Srba u povijesti u Hrvatskoj. Autora posebno zanima zajedničko političko djelovanje Koalicije na poboljšanju položaja s jedne strane Hrvatske unutar Austro-Ugarske Monarhije, a s druge Srba u Hrvatskoj. Zatim slijedi rad docentice s Odjeljenja za povijest Filozofskog fakulteta u Beogradu Mire Radojević "Božidar (Boža) Marković i Hrvati" (str. 21.–29.). Riječ je o istaknutom srbijanskom političaru i znanstveniku (1874.–1946.) koji je na početku XX. st. prihvatio ideju zajedništva Južnih Slavena i stvaranje jugoslavenske države te ju je pokušao i politički artikulirati, što je u radu sintetski prikazano na temelju izvora i relevantne literature.

Viši znanstveni suradnik iz Hrvatskog instituta za povijest Igor Graovac autor je članka "Položaj nacionalnih manjina u Hrvatskoj i Srbiji u 20. stoljeću u dijalogima povjesničara/istoričara, s posebnim osvrtom na teme Srba u Hrvatskoj i Hrvata u Srbiji" (str. 31.–47.). Naime, u organizaciji Zaklade "Friedrich Naumann" od 1998. do 2005. svake su godine priređivani znanstveni skupovi "Dijalozi povjesničara/istoričara", a ista je Zaklada u Zagrebu tiskala i zbornike radova s tih skupova (2000.–2008.). Na skupovima su sudjelovali ugledni povjesničari iz Srbije i Hrvatske, a među temama koje su elaborirane bile su i nacionalne manjine (2. i 3. skup) te eksplicite i položaj Hrvata u Srbiji i Srba u Hrvatskoj (5., 6. i 7. skup), čemu je autor posvetio posebnu pozornost. Od radova koji se izričito bave Hrvatima u Vojvodini Graovac navodi i obrađuje rad Kalmana Kuntića ("Uticaj političkih promena na položaj i nacionalno izjašnjenje Hrvata – Bunjevaca u Bačkoj tokom 20. veka", *Dijalog povjesničara – istoričara*, 5, Zagreb 2002.) i nekoliko radova Roberta Skenderovića ("Gospodarske, kulturne i političke veze bačkih Hrvata tijekom 18. i 19. stoljeća", *Dijalog povjesničara – istoričara*, 5, Zagreb 2002.; "Odnos bunjevačkih političara prema unutarnjem uređenju Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Jugoslavije – komparativna analiza", *Dijalog povjesničara – istoričara*, 7, Zagreb 2003.; "Blaško Rajić i Hrvatska seljačka stranka – različiti koncepti nacionalnog identiteta bačkih Hrvata", *Dijalog povjesničara – istoričara*, 8, Zagreb 2004.; "Odnos ugarskih Srba prema nacionalnom pokretu bačkih Hrvata tijekom druge polovine 19. stoljeća", *Dijalog povjesničara – istoričara*, 9, Zagreb 2005. i "Uloga jezika u nacionalnim integracijama Hrvata i Srba u ugarskom Podunavlju", *Dijalog povjesničara – istoričara*, 10, Zagreb 2008.).

Voditelj Arhiva Srba u Hrvatskoj dr. sc. Filip Škiljan piše na temu "Djelovanje SKD 'Prosvjete' od 1944. do 1971. godine" (str. 49.–60.) i prikazuje povijest djelovanja najznačajnije kulturne udruge hrvatskih Srba od osnutka pa do njezina prestanka djelovanja. Izvanredni profesor na Odsjeku za povijest riječkog Filozofskog fakulteta Vjekoslav Perica autor je članka "Hram Svetog Save u Splitu 20 godina kasnije (1989.-2009.)" (str. 61.–71.), u kojemu piše o povijesti gradnje pravoslavnog hrama u najvećem dalmatinskom gradu, koja ni do danas nije okončana. Njegova je gradnja započela kao "politički projekt" u vrijeme vlasti Slobodana Miloševića, a lokalne i crkvene vlasti u posljednje tri-četiri godine pokušavaju dovršiti gradnju. Docent na Odsjeku za kulturalne studije istoga fakulteta Vjeran Pavlaković u radnji na engleskom jeziku

“From Conflict to Commemoration: Serb-Croat Relations and the Anniversaries of Operation Storm” (str. 73.–82.) bavi se, iz rakursa kulture sjećanja, pitanjem vjerovatno najspornijeg događaja iz suvremene povijesti hrvatsko-srpskih odnosa, vojne akcije Hrvatske vojske “Oluja” iz kolovoza 1995. i njezina obilježavanja, to jest proslave, u kontekstu hrvatsko-srpskih odnosa. Dinko Gruhonjić, novinar iz Novog Sada, u svojem članku “Izveštavanje listova ‘Politika’ i ‘Vjesnik’ o godišnjici operacije Oluja, u avgustu 2009.” (str. 83.–88.) metodom medijske analize uspoređuje pisanje dvaju vodećih državnih dnevnih listova u Srbiji i Hrvatskoj o obilježavanju 15 godina od najveće vojne operacije u Domovinske ratu. Prvi dio zbornika završava radom sociologinje Ane Dević “Nationalist Hegemony and Its Subversions in the Post-Yugoslav Cinema” (str. 89.–96.), u kojemu se analiziraju hrvatska i srpska kinematografija kroz prizmu “nacionalističke hegemonije” i njihovih (subverzivnih) posljedica u postjugoslavenskim društvima.

Drugi dio zbornika “Hrvati u Srbiji – Srbi u Hrvatskoj” otvara članak docentice na Fakultetu za evropske pravno-političke studije iz Srijemske Kamenice Ljubice Đorđević “Pravni položaj hrvatske nacionalne manjine u Srbiji” (str. 99.–114.). Premda nastoji cjelovito prikazati kako normativni okvir manjinskih prava u Srbiji tako i prakticiranje istih od strane građana hrvatske nacionalnosti, rad posjeduje nekoliko strukturalnih slabosti. Na primjer, ne ukazuje se na Srbiju kao na zemlju zakašnjele tranzicije, što je neposredno pridonosilo postojanju kaosa u pravnoj regulaciji položaja nacionalnih manjina; izostaju uvidi o Srbiji kao državi bez razvijenih i konzistentnih manjinskih politika; nijedna riječ nije posvećena politikama financiranja ostvarivanja manjinskih prava, koje su također deficitne u Srbiji; prešućena je činjenica da su Hrvati u Vojvodini bili žrtve etnički motiviranog nasilja u prvoj polovini 1990-ih; ni na koji način nije spomenuto tzv. bunjevačko pitanje kao nedvojbena asimilacijska politika Miloševićeva režima usmjerena prema Hrvatima; izostalo je korištenje relevantnije literature o Hrvatima u Vojvodini – autorica se služila samo s dva rada (riječ je radovima Tomislava Žigmanova “Hrvati u Vojvodini : primjer postojanja manjina”, *Položaj nacionalnih manjina u Srbiji*, ur. Vojislav Stanovčić, Beograd 2007. te “Hrvati u Vojvodini danas” (<http://www.zkvh.org.rs/index.php/batina/hrvati-danas/6-hrvati-u-vojvodini-danas>, 10. ožujka 2011.); uopće nije tematizirano pitanje ostvarivanja prava na njegovanje vlastite kulture u svoj immanentnoj složenosti. Osim toga rad sadrži i brojne faktične netočnosti. Na primjer, broj Hrvata u Vojvodini nije 56 637, kako se navodi, nego 56 546, pri čemu se nigdje ne navodi broj Hrvata u Srbiji, premda bi se to dalo očekivati s obzirom na naslov rada; tvrdnja da “Hrvati zbog ovakve disperzije stanovništva ostvaruju ova – misli se na manjinska, op. a. – prava samo u opštini Subotica i u nekim naseljenim mestima opštine Apatin (Sonta), opštine Sremska Mitrovica (Stara Bingula) i opštine Sombor (Bački Monoštor i Bački Breg)” (str. 108.) uopće nije točna: ona naime vrijedi samo za pravo na službenu uporabu hrvatskoga jezika; u dijelu “Pravo na obrazovanje na hrvatskom jeziku i pismu” (str. 109.–110.) uopće se ne navodi postojanje obrazovanja na hrvatskome u obliku izučavanja predmeta “Hrvatski jezik s elementima nacionalne kulture” u školama u somborskoj i apatinskoj općini; u dijelu “Pravo na informisanje na hrvatskom jeziku” nije učinjena kategorizacija medija s obzirom na misiju, učestalost izlazenja i način na koji se financiraju; u dijelu “Pravo na političko udruživanje” (str. 111.–112.) govori se samo o djelovanju Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini, a previđa se postojanje Hrvatske bunjevačko-šokačke stranke i Demokratske zajednice Hrvata. Očito ovdje navedeni propusti i netočnosti i više nego iskrivljaju realnu sliku pravnog položaja hrvatske zajednice u Srbiji.

Doktor pravnih znanosti i narodni zastupnik na listi Demokratske stranke u srbijanskoj Narodnoj skupštini Janko P. Veselinović autor je rada "Položaj, značaj i perspektiva Stranaka srpske i hrvatske manjine u Hrvatskoj i Srbiji" (str. 115.-124.). Premda se i ovdje smjera na cjelovito tematiziranje političkog organiziranja Hrvata u Srbiji i Srba u Hrvatskoj, odmah su uočljive određene neujednačenosti u obradi tema. Prije svega, autoru je neusporedivo bolje poznata povijest političkog djelovanja srpske zajednice u Hrvatskoj negoli hrvatske u Srbiji – naime u ovome dijelu rada (str. 115.-118.) tek nekoliko rečenica govori o povijesti političkog organiziranja Hrvata u Srbiji, pri čemu se, što je zanimljivo, Veselinović poziva samo na jedan, i to posve efemeran, rad autora koji se ovom temom nikada nije bavio! Riječ je u radu srbijanskog povjesničara Saše Markovića "Vojvođanski Bunjevci u Kraljevini SHS u svjetlu srpsko-hrvatskih odnosa", koji je objavljen u zborniku s I. Međunarodnog znanstvenog skupa u Golubiću *Srpsko-hrvatski odnosi u 20. veku : prošlost i perspektive*, Novi Sad 2008. Zanimljivo je također da se u ovom, kao ni u bilo kojem drugom, dijelu rada uopće ne tematizira pitanje uloge srpskih političkih stranaka, prije svega Srpske demokratske stranke, tijekom Domovinskog rata u Hrvatskoj. I u ovome radu postoje brojne faktične netočnosti – npr. autor navodi da je Antun Skenderović, visoko pozicionirani dužnosnik Demokratskog saveza Hrvata u Vojvodini, 1992. izaborio zastupnički mandat u Narodnoj skupštini Republike Srbije, što nije točno jer su izbori za ovo tijelo bili 1990. godine! Navedena pak stranka zabilježena je ovdje kao Demokratska *stranka* Hrvata u Vojvodini (str. 117., podcrtao T. Ž.). U dijelu "Trenutno stanje političke organizovanosti manjinskih stranaka Srba i Hrvata u Hrvatskoj i Srbiji" (str. 118.-123.) autor također pokazuje bolje poznavanje političkog organiziranja Srba u Hrvatskoj negoli Hrvata u Srbiji, i to prije svega glede činjenica s kojima raspolaže, što, s obzirom na to da je autor akter srbijanske političke scene, djeluje čudno – prikaz aktualnog stanja faktografski je uvjerljivije i točnije ostvaren u vezi s političkim strankama hrvatskih Srba. Na primjer, autor uopće ne spominje imena vođa dviju političkih stranaka (Hrvatski narodni savez i Hrvatska srijemska inicijativa, str. 122.), a imena prvaka dviju navodi posve pogrešno (po njemu je vođa Hrvatske bunjevačko-šokačke stranke Bela Tonković a ne Blaško Temunović, a Demokratske zajednice Hrvata Đorđa a ne Đorđe Čović!, str. 122.). S druge strane, kako u radu posve izostaje analiza političkih programa svih navedenih stranaka te prikazi njihovih odrednica i konkretnog političkog djelovanja prema većinskom narodu i državi u kojoj žive, cijela se elaboracija čini površnom i manjkavom.

Povjesničar Nebojša Petrović u tekstu "Položaj Hrvata u Vojvodini neposredno nakon Drugog svjetskog rata" (str. 125.-131.) piše o političkom organiziranju među Hrvatima u Vojvodini u kontekstu nastojanja novih vlasti, to jest Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), da ih se uključi u politički život, te o aktivnostima Katoličke crkve glede istoga, što je raritetna tema u napisima o povijesti Hrvata u Vojvodini. Služeći se arhivskim dokumentima, autor u tekstu ukazuje na podzastupljenost Hrvata u strukturama nove vlasti (narodni odbori) i političkim organizacijama, prije svega Narodnom frontu i KPJ. To se tumači s jedne strane snažnom povezanošću vojvođanskih Hrvata, i onih u Srijemu i onih u Bačkoj, s Hrvatskom seljačkom strankom (HSS) i Katoličkom crkvom, a obje su institucije imale negativni stav spram komunističkog pokreta, dok je s druge strane njihova politička pasivnost bila posljedica i netrpeljivosti i šovinizma što su ga provodili osobito mjesni narodni odbori iz kolonističkih naselja. Na kraju autor spominje i činjenicu "straha od osvete" za zločine koje su počinili usta-

še, koja je postajala kod srijemskih Hrvata. Plansko djelovanje komunističkih vlasti da se Hrvati u Vojvodini uključe u politički život nije dalo rezultata ni kroz djelovanje novoosnovane Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) jer su se tomu protivili predratni prvaci HSS-a i najveći dio hrvatskoga klera u Katoličkoj crkvi, koji su HRSS držali "priljepkom" KPJ. Rezultati nastojanja novih vlasti na planu integracije Hrvata u Vojvodinu u politički život, zaključuje autor, izostali su, što znači da je i dalje na djelu bila njihova politička izoliranost i još veće oslanjanje na Katoličku crkvu.

Davor Pauković iz zagrebačkoga Centra za politološka istraživanja u članku na temu "Politička tranzicija i Srbi u Hrvatskoj" osvjetljava ulogu koju je srpska manjinska zajednica imala u političkoj tranziciji u Hrvatskoj, i to u rasponu od stvaranja hrvatskoga nacionalnog pokreta kao odgovora na srpski, preko političkog organiziranja srpske zajednice i utjecaja na rezultate izbora, pa do rata koji je zaustavio demokratsku konsolidaciju u Hrvatskoj. Drugim riječima, autor prikazuje povijest odnosa hrvatskih Srba od kraja 1980-ih prema političkoj tranziciji i demokratizaciji hrvatskoga društva. Sanja Ristić autorica je posljednjeg rada u zborniku, koji ima naslov "Srpsko-hrvatski odnosi u gimnazijskim udžbenicima u Srbiji" (str. 141.-148.). Istina, autorica je analizirala samo tri gimnazijska udžbenika, i to ona koja su objavljena nakon 2000. godine: Smilja Marjanović-Dušanić, Marko Šujica, *Historija za II razred gimnazije opšteg i društveno-jezičnog smera*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 2002.; Radoš Ljušić, *Istorija za III razred gimnazije opšteg i društveno-jezičnog smera*, Zavod za udžbenike, Beograd 2007.; Kosta Nikolić, Nikola Žutić, Momčilo Pavlović, Zorica Špadijer, *Istorija za III razred gimnazije prirodno-matematičkog smera i IV razred opšteg i društveno-jezičnog smera*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 2005. Nakon provedene analize o mjestima i načinu interpretacije hrvatsko-srpskih odnosa autorica je zaključila sljedeće (str. 147.-148.): "Iako udžbenici prate istoriju sa nacionalnog stanovišta, gde su u žiži interesovanja Srbi i Srbija, kada se pogleda presek iznetih događaja i ličnosti prikazanih u srpskim gimnazijskim udžbenicima može se reći da učenik dobija sliku razvoja srpsko-hrvatskih odnosa koja nije celovita. Razlog tome je u praćenju samo političkih odnosa. (...) Može se reći da u sva tri udžbenika nema prejakih reči i da se izbegavaju vrednostni sudovi tako da se stiče utisak da se autori distanciraju i da su vrlo oprezni jer ne žele da šalju političke poruke."

U dosadašnjim je diskursima i raspravama o hrvatsko-srpskim odnosima snažna prevaga, bilo po pitanju učestalosti ili obima, bila na strani srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj, to jest u tematiziranju ukupnih hrvatsko-srpskih odnosa gotovo je posve izostajala elaboracija hrvatskoga segmenta u Srbiji, a ako je i postojala, što je slučaj i s ovim zbornikom, tada njezino autorstvo najčešće nije vezano uz Hrvate o kojima je riječ. To onda uvjetuje ne samo pisanje bez unutarnjih perspektiva, nego i necjelovito zahvaćanje teme o kojoj se piše te stanovitu površnost. Naznačene pravilnosti krijepi i sadržaj zbornika što smo ga prikazali. Pa ipak, valja reći kako takvo stanje nije posljedica toga što među Hrvatima u Srbiji nema tko ili što reći u kontekstu navedene teme. Razlog tomu prije vidimo u domeni strukturalnih slabosti i nejednakosti: u diobama moći koje generiraju ovakve procese i diskurse oni su jednostavno ili prevedeni ili isključeni, a s druge strane nedostaje im dovoljno institucionalnih kapaciteta za uključivanje u postojeće procese tematiziranja hrvatsko-srpskih odnosa kao i dodavanje vlastitih naracija u njima, na čemu bi trebalo ozbiljnije i sustavno poraditi.

TOMISLAV ŽIGMANOV